

3. Конвенція про права дитини / ООН; Конвенція, міжнародний документ від 20.11.1989 р. (ратифіковано в Україні 27.02.1991 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
4. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини на період 2020 : Указ Президента України (від 25.08.2015 р. № 501/2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.
5. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей Закон України (від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/20/95>.
6. Про охорону дитинства : Закон України (від 26.04.2001 р. № 2402-III) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
7. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України (від 21.06.2001 р. № 2558-III) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
8. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України (від 05.02.1993 р. № 2998-XII) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.

УДК 37.018.1

Марта ЛАБАЧ

кандидат філологічних наук, доцент
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності

РОДИНА ЯК «ПРОТОПЛАЗМА ЛЮДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»

Ідеал родини завжди був і, сподіваємося, буде важливим і близьким для нашого народу. Але в ХХ столітті він у значній мірі похитнувся, бо сталінська політика нищення щодо українців полягала, зокрема й у тому, щоб знищити, власне, українську родину як носія української ідентичності з її укладом, особливим сімейним устроєм, де панували закони, цілком відмінні, ніж у нашого північного сусіда. Девальвація сімейних цінностей, що відбулася внаслідок панування тоталітарного режиму, нові умови вже після здобуття Україною Незалежності, які змусили покинути Батьківщину мільйони українців, руйнування родини в прямому сенсі – це ті релігії, які свідчать не лише про кризу сім'ї, але й про іноді вже незворотні вкрай негативні процеси для багатьох українських родин.

Проблеми родини, сім'ї належать до найважливіших соціокультурних проблем, а отже, привертають увагу багатьох науковців протягом уже тривалого часу. Неможливо усіх їх назвати, та й дослідження ці ведуться в багатьох напрямках, але все-таки кількох наведемо. Отже, означену тему розробляють Н.Адаменко, В.Андрущенко, Т.Андрущенко, Л.Губерський, О.Левченко, Т.Лютий, Г.Меднікова, Ф.Фомін, А. Чаус та інші. Ми ж концентруємо увагу в цьому матеріалі на проблемі кризи сім'ї, що поглибилася особливо в останні роки і має в основі своїй як соціальні проблеми, так і, ми вважаємо, в більшій мірі, морально-етичні та духовні. Для підтвердження деяких своїх спостережень залучимо висновки українських етнопсихологів, видатних особистостей, які переймалися цими проблемами, досліджували їх і свого часу розпрацьовували шляхи подолання, та приклади з української художньої літератури. Ми акцентуємо свою увагу, здебільшого, на ролі родини, бо проблеми громади та її функцій у баченні, зокрема, Митрополита Андрея – це ще цілий пласт матеріалу, що його дослідити в цьому форматі дуже важко.

Але все-таки, хоч би епізодично, слід наголосити на тому, що для українця ніколи сімейне благо, добро його родини не було відділене від громадського добра, тому ці дві великі цінності – родини й громади – треба розглядати в одному ключі, оскільки протягом три-

вало часу вони визначали для минулих поколінь наших співвітчизників спосіб життя, його цінності, мету, а відтак – і шляхи досягнення тих чи інших сімейних і громадянських ідеалів. У Декреті Львівського Архiepального Собору 1942 року до духовенства під заголовком «Ідеалом нашого національного життя...» («Як будувати рідну хату?») Андрей Шептицький, зокрема, пише: «...родина і громада є, сказати б, протоплазмами, первісними клітинами, з яких складається людське суспільство. Обидві ці організації будуть тим сильнішими та тривалішими, чим більше будуть зважати на природу та її закони» (4, с.5). Мусимо ствердити, що, власне, як природа, так і закони родини й громади нині є досить деформовані й порушені. Державні інституції України про це теж говорять на повен голос. Так, у Постанові Верховної Ради України від 20 грудня 2012 року «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Інститут сім'ї в Україні: стан, проблеми та шляхи їх вирішення", зокрема, сказано: «За останні 10 років соціально-економічне, моральне становище сім'ї в Україні значно погіршилося. Це призвело до посилення таких негативних явищ, як низька народжуваність, збільшення випадків насилля в сім'ї, недостатній рівень виконання батьківських обов'язків, що, відповідно, призводить до збільшення кількості розлучень, неповних сімей, позашлюбної народжуваності, масового поширення соціального сирітства. В разі зросла кількість одиноких матерів» (8). У цьому документі також підкреслено, що українська родина повинна стати пріоритетом у діяльності як відповідних відомств, так і Держави загалом.

Про те, що родина, сім'я переживають в Україні не найкращі часи, свідчать статистичні дані Держкомстату в 2015 році: на 295 тисяч укладених шлюбів в Україні припадає 130,7 тисячі розлучень, отже, розлучаються 44,3% подружніх пар; долучивши до цих даних відомості про розірвання цивільних шлюбів, можна побачити, що рівень розлучень в Україні, за даними фахівців, сягає 61%, тобто, розпадається більше, ніж половина пар, а за даними Євростату, це – найвищий показник у Європі. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птахи НАНУ, головною причиною розлучень в Україні є алкоголізм, вимушена розлука подружжя і матеріальні проблеми. Слід додати також: щодо споживання алкоголю, в 2012 році Україна посіла третє місце в світі за середнім споживанням горілки на особу після Росії та Білорусі (7). Додамо, що опираємося на дані 2015 року, оскільки тоді ще не були так явно виражені теперішні причини розлучень, до яких призвели процеси, пов'язані з війною в Україні: переселення сімей, психологічні проблеми учасників бойових дій, погіршення матеріального стану родин тощо.

Знаємо, що на державному рівні поки що недостатньо робиться для кардинальної зміни на краще ситуації щодо української родини. Тому необхідно проводити масову виховну роботу в середовищі молодих людей, які стоять на порозі самостійного життя, у родинях, де вони виховуються, в середній школі та з найраніших років формувати правильні уявлення про справжню родину, її завдання, засади, на яких вона будується. У цій праці необхідно використати неочіненні духовні скарби, якими є концепції авторитетних духовних провідників нашого народу. Велику цінність становить для нас «Апостольське повчання Святишого Отця Папи Івана Павла II до єпископів, духовенства та вірних усієї католицької церкви про завдання християнської сім'ї в сучасному світі і про загрози для неї» (вони трохи інші, ніж, наприклад, причини розлучень, наведені вище). У ньому йдеться, зокрема, про те, що подружжя і сім'я є одним із найцінніших людських благ, а історична ситуація, в якій живе сучасна родина, являє собою «мішанину світла і тіней» (10). Причому, зазначимо, що переважання тіней іноді відбувається через потужні негативні впливи на родину інформаційного середовища, яке пропонує їй неправдиві цінності, що «спотворюють істину й гідність людської особи» (там само). Їх можна охарактеризувати як конгломерат усіляких сурогатів як от: одностатеві шлюби, аборти, різні феміністичні ідеї тощо. Беручи в своєрідний полон свідомість людини, спотворюючи її та маніпулюючи нею, ЗМІ, фактично, ведуть війну з сучасною родиною, нав'язуючи їй не просто сумнівні, а ворожі псевдоцінності, часто як велике досягнення й благо подається контрацепція - можна говорити навіть про виникнення й утвердження, так званої, «контрацептивної ментальності» в середовищі людей дитородного віку, як сказано в «Повчанні». В ньому з тривогою констатується, що дедалі частіше в родині виникають і суттєво загострюються порівняно з попередніми періодами стосунки між поколіннями, між самим подружжям і особливо підкреслено, що «наша епоха потребує мудрості», а мудрість ця полягає, зокрема, в тому, щоб сучасна культура стала «глибоко евангелізованою», а для цього необхідно, щоб усі «наново зрозуміли першість моральних цінностей, які є цінностями людської особистості як такої» (там само).

Власне, зрозуміти «першість моральних цінностей» закликав ще Митрополит Андрей, бо в «Слові до батьків» він дає таку настанову: «У молоді серця вщиплюйте справжню побожність! Пам'ятайте, що християнське виховання є більшим добром, ніж усі добра світу! Коли

б Ви навіть не мали що лишити своїм дітям. – то як тільки подали їм справжню побожність, – як тільки навчили чесної праці та правости, – як тільки встерегли їх від неморальности. – то лишаєте їм у спадщині *найбільше добро*, яке тільки можете їм дати!» (виділено автором джерела) (6, с.34). Роздуми Митрополита Андрея про основу добробуту й щастя родини опираються значною мірою на стосунках подружжя. Настанови нашого Мойсея цілком пасують до теперішньої ситуації в Україні, коли інститут сім'ї суттєво похитнувся, більшість українців (зокрема молодих) не є воцерковлені, але можуть і повинні б дотримуватися такої поради Андрея Шептицького: «...мусить бути подружжя зобов'язанням (контрактом) **морального закону** (виділено нами – М.Л.). Бо коли людина відповідає за свої діла, – підлягає моральному закону, – *то в першій мірі закон цей зобов'язує її в домашньому житті таї у подружньому зв'язку* (виділено автором джерела). Бо від нього залежить удержання та майбутнє людства» (6, с.33).

Знаємо, що свого часу в радянській школі було заборонено викладати основи релігії, а зараз, відповідно до статті 13 Конституції України, «церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви» (9). Видатний український педагог Григорій Ващенко, власне, неодноразово говорив про те, що це має і буде мати дуже негативні наслідки, зокрема, для морального стану народу: «Розпадається родина, зникає пошана дітей до батьків, шириться розпуста й шпигунство (тоді це були доноси дітей на батьків – М.Л.) ...Мораль міцно пов'язана з релігією. Без віри в Бога, як Абсолютну Правду і Добро, мораль губить ґрунт, тоді закони її втрачають абсолютний категоричний характер, а основним правилом поведінки стає особистий інтерес людини» (2, с.171-172.). На жаль, ці тенденції ми досить явно спостерігаємо в нашому суспільстві тепер, хоча Григорій Ващенко писав про це в своєму «Проекті системи освіти в самостійній Україні» ще 1957 року.

Проблеми ці надзвичайно актуальні, бо зараз ідеали як громадянські, так і сімейні, родинні надзвичайно загрожені. На жаль, довгі роки впливу не властивої, і навіть ворожої для українців, більшовицької ідеології наклали не просто негативний, а руйнівний і навіть смертельно небезпечний відбиток на українську родину, правила її співжиття, на стосунки батьків і дітей. Те ж, що церква з її християнськими цінностями була заборонена, а в часі нашої незалежності хоч і не заборонена, але відділена від школи, спричинило просто духовний занепад, негативні морально-етичні наслідки, які бачимо зараз неозброєним оком. На такі наслідки, очевидно, сподівалися ті, хто,

добре знаючи, що родинні, сімейні цінності, моральні принципи належать до євангельських, зробили все, щоб не допустити Євангеліє в українську школу. Митрополит Андрей також писав про це свого часу, але до нього, на жаль, не прислухалися, коли зі здобуттям Незалежності в 1991 році, організовували нову українську школу: «У тому, що Церква чи Церкви відіграватимуть важливу роль у будівництві Батьківщини, не можна сумніватися. У християнських народах немає більш виховної сили, ніж сила Церкви. То вона виховує народи, вона прищеплює вже душі дитини ті християнські чесноти, які зроблять із неї доброго патріота і мудрого громадянина. Очевидно, робить це передовсім родина, але й батьки-християни, виховуючи дітей, роблять це під проводом церкви» (6).

Незайвим буде згадати етнопсихологічні особливості українців щодо родини, про які пише Микола Костомаров, називаючи українську родину «індивідуалістичною», бо вона з перших днів свого заснування мала власне майно, «символізоване власною хатою» (5, с.10); споконвіку родина була осередком, у якому виховувалися християнські сімейні цінності, що передавалися від покоління до покоління. Вся класична українська література повна яскравих прикладів про формування й розвиток української родини та правила, засади, звичаї, що в ній панували («Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного, «Кайдашева сім'я», «Микола Джеря» Івана Нечуя-Левицького та ін.) Одним із найяскравіших ідеалів у Тараса Шевченка є також, власне, ідеал родинності. Яскравий роман-епопея «Волинь» Уласа Самчука подає приклад української родини, яка формувалася століттями й увібрала в себе досвід багатьох попередніх поколінь, зокрема, і щодо християнських засад виховання й укладу життя в цілому. Головний герой твору – Володько Довбенко, який виявив найбільше з усіх дітей бажання вчитися, читає «Кобзар» Шевченка, життя святих – і візантійських, і давньоруських, сповідує, як і вся родина, християнські цінності. Зрештою, всі діти Матвія Довбенка стали повноцінними людьми, яким він адресує свій заповіт: «Тримайтеся усі цупко чорної скиби землі, на котрій вперше вздріли сонця промінь. Боріться за неї мечем, пером, плугом, гризійтеся за неї зубами. Змочіть її потом і кров'ю і не забудьте заповітів Бога вашої душі» (3, с. 349. Без усялякого сумніву, ця ідея прив'язаності до рідної землі в часи, коли еміграція з України до Західної Європи сягнула критичних обсягів, як ніколи потрібна була б сучасному українсь-

кому суспільству, а відповіддю на теперішні надважкі і дуже небезпечні для нас виклики могла б стати міцна християнська сім'я.

Як своєрідну, дуже конкретну програму для родини можна розглядати Пастирський лист Митрополита Андрея «Християнська родина», в якому родина розглядається як «підстава всякого ладу», бо «родинний порядок є основою цілого суспільного ладу» (4, с.31), як «основа майбутності», бо також «слаба й нещасна та суспільність, що зложена з нещасних родин!» (там само). До кола проблем родини входять і інші, не менш важливі, що їх немає можливості розглядати тут і зараз: жінка в родині, її гідність і цінність; чоловік як батько; права дитини; літні люди в родині, які часто є неоціненними носіями родинних цінностей і там, де це усвідомлено родиною, не просто символізують, а матеріалізують зв'язок поколінь.

Отже, як бачимо, в українській традиції родина є справжньою засадничою основою суспільства. Глибоке розуміння цієї незаперечної і вкрай важливої тези, розпрацювання справжніх міцних залежних від суспільства підвалин, на яких могла б опертися українська родина, є надважливим завданням державної ваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Культура. Ідеологія. Особистість. Методолого-світоглядний аналіз. - К.: Знання України, 2007. - 580 с.
2. Ващенко Григорій. Вибрані педагогічні твори. - Дрогобич: Відродження, 1997. - 213 с.
3. Самчук У. Волинь. - Острог-Львів: Сполом, 2005. - 632 с.
4. Шептицький Андрей. Як будувати рідну хату? - Брустурів: Дискурсус, 2014. - 56 с.
5. Янів Володимир. Нариси до історії української етнопсихології. - Мюнхен, 1993. - 217 с.
6. Твори слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи (2.VIII. 1899 р. - 7.IX.1901 р.) Том. I. - Монастир Монахів Студійського Уставу Видавничий відділ «Свічадо» - Львів, 1994. - 277 с.
7. Електронний ресурс: <http://expres.ua/main/2015/08/23/148726-ukrayina-pershomu-misci-yevropi-kilkisty-uzrozhennya>
8. Електронний ресурс; <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/4183-17>
9. Електронний ресурс: <https://juristoff.com/resyrsi/kz/konstitutsiya-ukrajini/rozdil-2-prava>
10. Електронний ресурс: <http://catholicnews.org.ua/familiaris-consortio-apostolske-povchannya-svyatisho>

Андрій ЛОЗА

кандидат соціологічних наук

Михайло НАГІРНЯК

кандидат історичних наук, доцент

Львівський державний університет

безпеки життєдіяльності

СУТЬ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ

Суспільство неможливе без організацій - банків, підприємств, університетів, магазинів, транспортної системи тощо. Ми починаємо наше життя в організації і всюди з ними пов'язана наша діяльність: пологовий будинок, дитячий садок, школа, інститут, армія, служба і т. п. Всі вони - різновиди організацій і часто ототожнюються із соціальними інститутами [1, с. 61].

Теоретичні основи побудови і функціонування організацій як частина загальної науки про управління розроблялися на стику різних галузей знань - менеджменту, соціології, антропології, психології, соціальної психології, економічної науки, юриспруденції та інших.

Зміни об'єктивних умов функціонування організацій, характерні для нинішнього сторіччя, внесли чимало нового у розвиток поглядів, наукових концепцій і управлінської практики. Ріст великих організацій, відокремлення управління від власності, розвиток точних наук і наук про людину стали основою для розробки нового наукового підходу до організацій, принципів і методів управління ними. Це викликало зародження безлічі наукових ідей і шкіл про закономірності побудови організацій, їхні основні риси і стимули функціонування - формальні і неформальні, людські відносини, соціальні системи, поділ функцій і відповідальності, теорію прийняття рішень, математичний апарат процесів управління.

Метр польської і світової соціології Ян Щепанський у своїй праці "Елементарні поняття соціології" (1970) починає розгляд існуючих понять організації з метафори. Він пише: "Можна порівняти соціальний зв'язок із системою шнурків і ниток, які зв'язують членів спільноти, керують їхніми діями, тримаючи їх у шорах, змушуючи їх виконувати певні дії і не даючи змоги робити інші. Такі шнурки і нитки не повинні плутатися, паралізувати одне одного. Вони мають доповнювати одне одного, аби регулювати процес упорядкованим засобом, - інакше кажучи, вони мають бути організовані [2, с. 211].